

Barndomsliv i Vesteregnet. *)

„Rén og klar skal nutid føre
fortids røst til fremtids øre.

Sv. Grundtvig.

Derude i vesten, noget i ly bag kirkebakken, ligger en gammel vejrslidt præstegård, den har stået i slægtled, har vistnok i sine unge dage været en pyntelig bygning, men er i tiden, mens slægt efter slægt skiftede indenfor dens døre, mens børn fødtes og gamle og trætte mænd gik til hvile og blev bårne de få trin ud på kirkegården, selv bleven gammel og tung. Hver ny familie, som drager derind, pynter lidt på den, men ungdommen og stadsen er borte.

Jeg mindes fra min barndom de små blyindfattede ruder i det store køkken. Væggene var malede med kønrøg og kalk, i grupper på tre og tre hvide pletter, store som kronestykker. En stor åben arne med trefod at sætte gryden på, sodstang og kedelskede, og når de store lyngtørv brændte, blussen og knittren af ilden, knækken af småsten, der sprang. Henne under de små vinduer,

*) Et indskud af meddelelsen er mærket *—*; lang selvlyd eller medlyd betegnet ved et punkt efter samme, stødtone ved ' efter selvlyd eller medlyd, forøvrigt er dialektordene skrevne så nær rigsmålet, som bekvemt ske kunde.

det store køkkenbord, hvor tjenestefolkene spiste deres måltider. De skar sulet istykker på brødsriver, senere fik vi drejede, flade bøgetræs brikker. I vinduet var plads til at sætte skeerne. For bordenden sad avlskarlen, nederst drengen. Jeg ser endnu i mindet for mig den stilfærdige karl, der havde været hos os i årevis, slikke sin træske, gnide dens kop udenpå af med den flade hånd, tørre den indvendig på venstre albue og derefter sætte den ind i læderstroppen i vindueskarmen.

Der var murstensgulv, hvad der vistnok i de tider, begyndelsen af årene fyrrer, kun fandtes i mere velstående hjem, lergulve var endnu almindelige. I det rummelige bryggers ved siden af var der brolagt. Der var ovnen opmuret i skorstenens bagerste væg, med grav foran til at modtage aske og emmer, når der bagtes, og i den vældige skorsten var der fremspringende kanter, så der kunde lægges hylder ind at tørre malt på. Ligeledes har jeg set, at der blev brændt brændevin, dog nok kun én gang. Så vidt jeg véd, havde præsterne i Tørninglén adskillige særrettigheder tilfælles med kromænd og herremænd. Vi behøvede ikke som bønderfolk, der brændte, at frygte for spioner og angiverier.

Hvor var solskinnet lyst i den vejrhårde egn og dagene milde, og hvor var der forslag i tiden! Alt hvad der kunde udrettes i en sommerferie! Vi elskede vor syge moder, fader mindes jeg bestandig fra de år, som stærkt optagen af arbejde. Vi børn var vist meget overladte til os selv og færdedes med tjenestefolkene tidlig og silde. Enkelte skiftede, andre beholdt vi, til vi småbørn var gifte og hjemfarne. Vi var noget som én familie, og børnene gik sikkert. Høslætten var årets festtid.

Den gav strengt arbejde, god mad, samliv og samarbejde mellem mange mennesker. Folkene drog ud i marskengene midt på eftermiddagen, arbejdede, så længe de kunde se, lå i det våde græs ude på engen til et par timer efter midnat, slog atter, mens græsset var dugvådt og kom med larm og sang kørende ind i gården næste formiddag, sultne, trætte, søvnige. Pigerne havde så den „ferske suppe“ og den bedste mad rede, men især de første dage var slætkarlene jævnlige så medtagne, at de „sprang efter leen“, d. v. s. fik krampagtige trækninger i armene, der næsten gjorde dem det umuligt at spise søbemad. Klumperne kunde flyve ud af Mortens ske langt hen på gulvet.

Forrest blandt slætkarlene gik i den lange række en lille spinkel håndværksmand. Han var lavmælet, stilfærdig. Jeg har tit stået inde hos ham i hans værksted og var kammerat med hans sønner. Lad mig kalde ham Søren Snedker. Lille og uanseelig, som han var, kunde han i det strenge høslætsarbejde tage det op med de stærkeste unge karle. Arbejdet er saa svært, at karle, der kommer inde fra „gesten“, til en begyndelse slet ikke kan udføre det, og det giver anledning til mangfoldig kappestrid og styrkeprøver blandt de unge. Det kan også ske, at en ung karl, som ej vil give tabt, kan for længere tid få sit knæk derved.

Søren sov altid i kirken om sommeren. I kirke skulde han og vilde han, og var på sin vis sikkert en inderlig from mand. Men han sov bestandig. Det er ikke så lige en sag, når man har arbejdet strengt og fået liden søvn de seks dage at holde øjnene åbne den syvende. Fader gik engang ind til ham i værkstedet i det lille

hus, hvor marehalm og bukketorn (lycium) groede på havediget, og spurgte ham, hvorfor han gik i kirke og sov, istedetfor at blive hjemme. „Jo, hr. pastor,“ svarede han, „der er så mange fluer herhjemme!“ Så fik han lov at sove i sin krog for fremtiden.

Hvor var alt lyst og festligt under arbejdet derude! Hver af os havde sin rive og kunde tage fat, som han evnede, når høet skulde „hverves“ eller „stakkes“, vendes eller sættes i stak. Så kunde vi få lov til at sidde i høet, når det blev „tømmet sammen“, de lange „strenges“, ved hjælp af et par heste og et læssetræ, en stige, blev kørt i stak. Det gav sommetider et knubs, en kolbøtte eller to, men derom talte ingen. Hvorhen man så vendte sine øjne over den store, grønne, vidtstrakte flade, det samme syn. Mennesker samlede i travlt arbejde. Derude i vest det spejlblanke hav, nu og da en søfugls skrig, ellers kun summen af insekter, sus af vestenvinden. Om formiddagen især luftspejlinger i vest, Manø, Romø løftede sig over havet, deltes med sunde og fjorde. Men når solen steg højere på himlen, lagde der sig en dis over alt, i horisonten flimrede og bølgede det, det er „Jokob Løj, der driver med svin eller geder“, længere nordpå er det „Lokkemanden“, måske en ætling af Loke i Valhal.

Så kom hviletiden, avlskarlen satte forken fra sig og spurgte om mellemmadskurven. Vi lejrede os i en høstak, hver indtog den mest magelige stilling. Vi børn og plads med, armene var trætte, riven havde taget huden af venstre hånd mellem tommel- og pegefinger, højre var ikke stort bedre, og man var rigtig tjenlig til en hvil og t stykke mad. Så begyndte samtalen højrrøstet, spøgende, med en tør vittighed, der nu og da fremkaldte en latter,

men såvidt jeg mindes, aldrig larmende lystighed og aldrig usømmelige ord.

Endelig var høet stakket og tilstrækkelig vejret, så kom høvognen i gang. Det var en hel kunst at læsse et af disse store hølæs, så at vognen kom frem ad de lange, hullede veje, uden at der blev „rejst en vejrmølle“, uden at den væltede, men arbejdet blev udført af en blandt pigerne, hvem der nu var dygtigst. Der stod høstakke i tusindvis ud over den store, grønne flade, og arbejdet gik, hvorhen man vendte blikket, sin stille og støtte gang, vognene kom tomme, kørte tungt belæssede bort, med det stramt spændte læssetræ, „forreb“, „bagreb“ og „svøbereg“, nu og da et barn eller to på det høje læs, man holdt sig fast ved læssetræet og nød ret den bløde, gyngende bevægelse, mens vognen knirkende sled sig frem ad de lange og tunge veje.

Hjemme var der så folk rede til at „forke af“. Hestene blev spændte for den tomme vogn, som karlen i rask trav kørte ud af gården. Den fyldte blev læsset af, og når det var gjort, blev vognen trukket ud og tilside, læssetangen lagt i, forreb og bagreb pyntelig viklet om „lær-ringerne“, og så var der frihed, til et nyt læs kom. Så blev der fortalt historier, gjort kunster, en kunde springe ned fra „hanebåndene“ således, at han slog kolbøtte i luften, en anden kunde hænge i benene ved bjælken og trække trøje og vest af, men omsider svingede høvognen atter ind i gården og kaldte til nyt arbejde.

Kornhøsten gik forholdsvis stille forbi, markerne var sandede, folkene få. Fred var der kun lidt af, fårene gik flokkevis om vinteren over alle marker og afgnavede rugen. Men brødkorn og noget mere fik vi da. Kreaturhandelen

på Marsken og Hamborg skaffede bonden de penge, han behøvede, og jævn velstand var der vist alle steder, men kravene til livets komfort og luksus var jo kun små. Kom der i kornhøsten regndage, samledes vi i en lo og gjorde bånd. Der var atter lejlighed til samtale og fortællinger. Vi havde en stilfærdig, måske noget enfoldig avlskarl, Jens, da han en række år havde været hos os, blev han naturligvis kaldt Jens Præst. Af ham hørte jeg først historierne om de tre brødre, Pejer, Povl og Esben, om slottet, hvortil vejen gik „sønden æ so'l å no'ren æ mo'n å midt gjemmel Babylons kjerke'to'n“, og da forresten mange andre. Historier om spøgelse og genfærd må også nævnes, jeg mindes, at blandt de andre fælleslege med jævnaldrende kammerater i byen, har vi også leget „varsel“, en af os gav genfærdets rolle og kyste naturligvis hele flokken. Jeg nævner det blot som et eksempel på, hvor stærkt endnu dengang forestillingerne om åndernes skjulte verden var rodfæstet blandt folket, den gik igen i småbørns lege. Kun en enkelt fortælling husker jeg at have haft ondt af. Den handlede om en stakkels forført pige, der hængte sig i en stald. Men siden den tid lød der røster derom ved nattetide råbende: „hævn, hævn!“ Efter at have hørt herom, gik jeg aldrig mere rolig i vor stald, når det var mørkt. Vor leg gik ellers, trods alt dette, uforstyrret sin gang mellem gravene ved dag og i månelys aftener, de døde gjorde os ingen fortræd, vakte ingen frygt hos os, de er et stille folkefærd, når man ikke forstyrrer dem, og det tænker jeg ikke, at børnenes stille lege gjorde.

En ekstra morskab mindes jeg at have oplevet som tilskuere, gemt inderst inde i en kokrybbe. Der havde

været uheld med nogle høns, de rådne æg delte vore to halvvoxsne tjenestedrenge broderlig, tog så plads hver i sin ende af stalden og leverede batallic. Hvad kan ikke børn finde på! Æggene var kasteskyts, og da ammunitionen var opbrugt, gik vi alle tre ud ved husenden, talte om kampens omskiftelser og kastede op af den ulidelige stank.

Så var der havet, altid dragende, når det lå blankt den stille, varme sommerdag, aldrig i ro, enten vigende ud i dybet eller kommende med flodbølgen til strandbredden. Vi „reddede“ nogle kartofler, man stjæler aldrig sligt men „vrader“ ved nogle „stammer“ og medtager, hvad man finder. Et brændglas en solklar dag, ellers fyrstål og flint, et stykke svamp og en tør hestepære, så var det en let sag at tænde et bål op ude på ovret og stege kartoflerne i de gloende emmer. Så lå vi derude, insekterne summede, fjærnt ude fra vadderne lød det dæmpede sus af havet og søfuglenes skrig, nu og da små eksplosioner fra ilde af blæretangens hulrum, — så lå vi derude og drømte om, hvad den store fremmede, vidunderlige verden havde i gemme til os, hvad fremtid og liv skulde bringe. Ak, nu er vi gamle og grå, en af os kom tilsøs og har levet mange år i fremmede lande og fik den halve verden at se, mange sår blev slåede, mange illusioner brast, men minderne fra de lyse barndomsdage ved det store havs kyst, udslettes aldrig.

Til andre tider drog vi på fiskeri med højt opsmøgede benklæder ud mod floden, som kom. Vi gik ud mod dybet, over de flade, grå vadder, dækkede af sandormens tusinde tuer; her og der småpytter med fiskeyngel, rejer, krabber. Men derude fra, hvor man langt, langt borte kunde se den skinnende stribe af det

fjærne hav, hørte vi brusset af flodens komme. Den kom langsomt, med små skumstriber i det lerfyldte, grå vand, med skrigende måger og fladfisk, „skulder“, „butter“, der svømmede langs bunden i det flade vand og skød mudderstriber op efter sig. Dem gjaldt det at træde på med fødderne, at gribe med hænderne, så blev de med en prer. trukne på en snor og bårne over brystet. Jeg synes, at vi sjælden fangede noget, men hvor var det et sund, friskt liv derude på strandens endeløse vidder. Om vinteren, når der var skøjteføre, samledes hele drengeskaren på isen, ja, tit pigerne med, de satte sig på et par jærnskoede, glatlidte, „glindre“ træsko og blev på den måde kørt i kane, „rollede“ af drengene, og farterne gik undertiden milevidt ud over de store strækninger mod syd eller nord. Snart dreves lege, „bjærgmand“, en tagfat-leg, var især yndet, eller man gjorde kunster, løb omkaps. Var det en solklar dag, kunde farverne være stærke, den skinnende hvide skrueis, nu og da optårnet i små bjærg, den nydannede, blanke is, der spejlede den blå himmel. Af og til lød der vældige drøn, når floden, der kom eller gik, lettede ved isdækket, så det slog revner.

Og kom der en stormdag, drog havet atter. Når „flyvetækkeren“ ruskede i vort tag, tømmeret knagede og tækkehalmen fløj, og der måtte harver og stiger på taget for at holde sammen på det, da skulde vi børn ud at se til vor stærke, lunefulde ven i vest. Søen kom mørk, tung, grå, undertiden røg havet jo under stormens hårde kast. Det salte vand kom silende ind gennem grøfter, standsede ved småbakkerne i deres løb, søgte og fandt hver en lille lavning i jordsmonnet, væltede sig ind over dæmninger og gærder, bortskyllede alt levende eller løst,

det fandt på sin vej, kom bestandig byen nærmere. Hvad der kunde reddes af kreaturer og får, blev reddet, men traf slig stormflod ind, mens høet stod i engene, da var der nød påfærde, høstakkene blev spredte for uvejret, væltede, bortførte af havet, kørte sammen her og der ved et vandløb i dynger på hundrede af læs, eller forsvandt helt. Havet kræver sin lod og del i menneskers arbejde.

Og var det en „isflod“, ved vintertide, så brødes isdækket, førtes med uimodståelig kraft ind over enge og marker, opbrød landeveje, sluser, broer, tog alt med, huse, det mødte på sin vej, skibe, der lå for anker på udsatte steder. Når floden atter gik tilbage, kunde man se „isskodserne“ som bræm ned langs „ovret“, sønderbrudte, spredte, stablede og optårnede i fantastiske bygninger, blinkende, lysende i solskinnets, når det atter var blevet magsvejr efter stormen.

Men altid havde børnene ærinde ved havet, altid var der nye ting at finde, noget at „strande“, brogede fuglefjer, træstumper, døde havfugle, underlige, slimede tangformer, og altid søgte tankerne ud over det store hav, hvor solen om aftenen gik ind i sit slot bag „rosenskyernes volde“.

Derude, langt borte, var der nok en stor verden. Havet var stort. Vi hørte af og til bulderet derudefra som et endeløst vogntog over en jærnbros, og sommetider kom da stormen i sin vælde bagefter, brændingens bulder var dens fortrop. Men hvem boede på havet, hvad var der hinsides? Aldrig så man et skib derude. De vovede sig ikke så nær den farlige, flade kyst, at de kunde ses fra land. En eneste gang mindes jeg, at der kom et par skibbrudne sømænd i land. Efter mange omskiftelser var

de drevne ind med deres båd mellem Manø og fastlandet. De skimtede et lys oppe i byen og efter det gik de.

Folket var stille, al deres færd og tale var behersket. Kirken rejste knejsende sine vejrbitte mure og sit spidse tårn vest i byen. Et sømærke, sagde man, for skibene, men for det stille, stærke folk, som boede ved dens fod et troens mærke, der pegede opad, og klokkerne rimede ikke for døve øren, hver gård sendte som regel sine, hvert hus sine, og når præsten kom, og klokkerne ringede sammen, blottede mændene deres hoveder, de kendte røsten, tog til hatten og hilsede. I kirken rådede „Evangelisk Psalmebog“, salmernes indhold, degnens tarvelige orgelspil, passede ubeskrivelig slet til de gamle snørklede melodier, der var bleven stående fra Kingo's Salmebogs tid og folkets gammeldags gudsfrygt; men man lagde sine egne tanker og følelser ind i de kedsommelige rimerier, og så gik det. Kristentro og kirkegang kastede lysning over de daglige tunge, slidsomme dage.

Den nationale kamp var begyndt, luften var svanger med uro. Fader var 1843 raget uklar med amtshuset i Haderslev over de tyske embedsskrivelser.¹⁾ Folk kom rejsende milevidt borte fra for at bede om hans hjælp til retssager, og da han forundret spurgte, hvorfor de kom med slige sager til ham, svarede de, at han måtte være klogere end de fleste, siden han turde sætte sig op mod den tyske øvrighed. Da hans senere nabo, Gottlieb i Hvidding, gjorde efter sin udnævnelse visit hos amtmanden, blev han advaret mod Feilberg i V.-Vedsted, som „ein sehr gefährlicher Mensch.“ Men os børn nåede alt dette

¹⁾ se Allen, Det danske Sprogs Historie i Slesvig. II 263.

kun som bulderet ude fra dybet. Vi hørte det, vidste ikke, at det varslede storm. Danske var vi som folket, derom var ingen tvivl.

For få år siden var jeg derude i mit barndomshjem, så kendte steder, husene var blevne så små, egnen så fattig. Den gamle vejrslidte kirke og præstegård står der som for 60 år siden. Men hvor er den forandret, tyske skelpæle, tyske gensdarmer, tyske indskrifter, der gør de gamle stedsnavne hersteds ukendelige, tysk undervisning i skolerne, hårdt skurrende præstemål med tysk akcent i kirkerne. For os gamle er det altsammen så ubeskrivelig tungt. Man har så ondt ved at forstå, hvad glæde og gavn et mægtigt folk kan have af at gøre et hundredetusinde bønderfolk ulykkelige, fratage dem deres modersmål, gøre dem fremmede for deres børn, åndelig lænkebinde dem under en lovprist kultur, som de slet ikke forstår eller kan bruge.

Fra disse egne og fra noget østligere og sydligere sogne stammer de følgende optegnelser, jeg i sin tid har fået fra en ven søndenfor den nuværende grænse. Så meget af, hvad jeg selv har oplevet eller levet i, klinger igen i denne mands barndomserindringer. Jeg har renskrevet og ordnet hans stykkevise meddelelser. Der er bud i dem fra slægtled, som nu ligger under mulde.

Fra min barndom kunde der være meget at fortælle af interesse for nutidsmennesker. Alt var dengang simpelt og tarveligt i bondens hjem. Skønt tiden ikke ligger langt tilbage, jeg var barn i begyndelsen af årene fyrrer, er store forandringer skete; thi den by, hvori jeg blev født, havde gammeldags folk, fordi den var mager. Der var

ganske vist en del eng til byen, også god eng, men agermarken var høj, tør og sandet. Sognet ligger tæt syd for Kongeåen, min fødegård lå et stykke udenfor, mine forældre var efter tidens forhold velstående bønderfolk og havde været det, så længe min erindring går tilbage. Vi var mange søskende. Skønt vi så godt som alle forblev hjemme til vor konfirmation, holdt vore forældre os til arbejde og sparsomhed. I de tider spiste bonden 21 gange grød om ugen. Nu ja, så galt var det dog nok ikke, men tit kom grøden på bordet; hver morgen fik vi øllegrød, dertil et stykke fedtebrød, eller halvandet, som vi var store til. Hver aften fik hele familien nykøgt grød, som vi dyppede i mælk, om sommeren jævnlig sur mælk eller tykmælk, men til dagligbrug fik vi aldrig til det måltid brød. Også kunde det ske, at vi fik kærnemælk at dyppe i, den syntes jeg aldrig om, thi smagen var for det meste ram og bitter. Hyppig fik vi nykøgt grød, eller vælling da, til middag. Det skete altid om lørdagen, så var pandekager en sat ret. Fik vi en enkelt gang „tarrenjøls“¹⁾ pandekager, var det en „høj onden“²⁾. Om søndagen var grøden banlyst, da vankede der om morgenen kaffe og om aftenen the. Til middag plejede vi at få „adskille“: „udblødt suppe“³⁾ eller kål, især den sidste ret, der altid hørte til, når skrædderen kom, han fik kål til afsked, når han forlod folk og til velkomst, hvor han mødte, tit mange dage i træk. Vore forældre drak hver morgen kaffe med et stykke brunt sukker til. Søndag morgen fik vi børn så gerne både brød og kage⁴⁾, og passede da altid nøje på at spise

¹⁾ boghvedemels. ²⁾ kostelig, middag jfr. isl. undorn. ³⁾ salt suppe.

⁴⁾ rugbrød, sigtekage.

rugbrødet først, for „det er godt å var de bæst tesidst, så fæ'r en 'et godt å si ålder daw.“¹⁾ Theen, vi fik om aftenen, var der kun liden the i, hovedbestanddelen var „rowrøl'ker“²⁾ og kanel, og så fik vi smørrebrød til ligestom om morgenen. Således var både davre og nadver bedre om søndagen end om hverdagen, det var en forandring, som frydede, også det, at vi fik smør på brødet for fedt, mindede om højtiden. Bønder har jo heller ikke endnu synderlig tilovers for „thevand og trækvind“, man køber endnu the ikke i kasser eller i pundervis, men for 10 eller 20 pg. ad gangen. Kaffen har folk derimod fået smag på for alvor.

Løvrigt fik vi i mit hjem „en go'i støwe³⁾ bu'ndkost“ der blev slagtet får og svin, sjælden et hørved, kun et par enkelte gange i min barndom en tyr. I regelen havde vi brød med svinefedt, bestrøet med salt, som skolekost. To og to stykker var lagte sammen med fedtsiderne imod hinanden, ved begge enderne var en „snikken“ tørt brød puttet ind, for at de ej skulde klæbe sammen. Naturligvis var saltet om middagen blevet til lage. Øl eller mælk havde vi aldrig med; den, som blev tørstig, kunde drikke af skolebrønden. Kringler eller kager, svedsker eller sukker, nej sligt så vi hersteds aldrig, 'en tør rugbrøds endeskive kunde vi nok engang imellem få med i lommen. Vore skolelektier læste vi om vinteren både morgen og aften ved lys, og skønt vi havde en lang vej til skolen, tog vi ikke så sjælden læreren på sengen; de, som har lang vej, møder gerne først på pletten. Vore forældre holdt

¹⁾ prik efter vokal eller konsonant betegner længde, komma stødtone. ²⁾ rug-røllike, achillea millefolium. ³⁾ som står o: nærende.

os især til bogen om morgenen; „æ bö'n ka bedst lær djer læj's å et fa'stend hjæ'rt“, mente de.

Når moder bagte, lavede hun „knæpkager“ til os børn; det var ganske vist kun almindelig kagedej, de var gjorte af, men skønt vi ingen smør som regel fik på stykkerne, smagte de dog langt bedre end den sædvanlige sigtekage; det var navnet, der gjorde det. Om lørdagen kom sædvanlig en „kagemand“ eller en „kagekone“, moder købte da 12 „kavringer“ for 4 rigshankskilling, det var hele handelen. Julen var pebernøddernes tid, de blev lavede af fint rugmel med mælk, sirup, krydderier. Mens moder lagde dejen tilrette, stod vi børn omkring hende og så til med den største interesse, og det var noget stort at få lov til at skære dem. Når vi juleaften havde sået vor nadver, og kvindfolkene var færdige med deres fyssel, skiftede moder dem iblandt os. Nogle holdt hun tilbage for at have lidt til fremmede børn, der kom i besøg. Så gemte vi forresten hver sine, den ene i et strømpeskæft, den anden i et skjortæarme eller hvad andet, der bekvemt kunde omdannes til en pose. Et år havde jeg mine gemt i vort fjerdingkar, som stod ubrugt, så længe pebernødderne varede. Først havde jeg stillet det på den øverste hylde i kælderen længst inde; men da det viste sig, at jeg havde for let ved at nå dem der, flyttede jeg dem op i en krog på loftet, thi det gjaldt bestandig om at gemme nødderne så længe som muligt. Vi måtte nødvendig have nogle med, når vi mødte i skolen efter kougedag, men let var det ikke at holde styr på dem så længe. En jul havde én af mine brødre været nogle dage ude i besøg. Hjemkommen skulde han naturligvis have sin beholdning eftersét og smagt, så fortsatte han, til den sidste nød var fortæret, så havde sjælen ro.

Nu tales der om husfid. Hvad jeg har sét i senere dage, forslår kun lidt mod de gamle tiders nøjeregnende brug af tiden. I vor „dön's“, dagligstuen, var der midt i stuen oppe under loftet et trækors, derfra hang „æ lam'ptræ“ ned. Det var indrettet som en „kjedelskede“, der kunde hæves eller sænkes, som behov gjordes, deri hang en stor jærnlampe. Ellers kunde man træffe lamper af blik, der var krusede i kanten, afrundede og mere pyntelige end vor, som var trekantet. Den korte side af lampen, den længst borte fra blusset, kaldte vi „æ röw'“, der vilde nødig nogen sidde, thi den, som havde sin plads der, sad i mørke. I lampens „næb“ brændte vægen, der var den tørrede marv af en sivart (*juncus effusus*). Marven trak man ud ved hjælp af to korslagte nåle, og de bedste væger fik man ved fuldmåne; mens planterne var grønne, gik marven om efteråret let løs, den måtte naturligvis tørres, inden den kunde bruges. I vort hus brugtes „brændolie“ istedetfor den ellers almindelige tran. Altid gjaldt det om at spare. At lægge to siv på engang til væge tog formegen olie, så lagde man et til blusset, og en stump ved, lidt tilbage, for dog at øge flammen noget. I grunden var der jo to lampeskåle; under den, som bar blusset, var en anden fastgjort, der modtog den neddryppende olie, som hver aften blev hældt om, når lampen blev tændt.

Vinteraftener samledes vi alle om den, hver med sit arbejde. Moder og mine ældste søstre kniplede, spandt eller kartede, fader sad med „æ preglho's“, strikkestrømpen; den havde han nok at gøre med, thi han „preglede“ hoser til os alle, selv til moder, der slet ikke forstod at strikke. Til syning var hun heller ikke synderlig

dygtig; thi hun var opdraget „ve æ knøppelsskrin“. I hendes barndom og første ungdom havde tiderne været så trange, at man knap vilde have en gård, om man kunde få den til givende. Gæld kunde slet ikke tåles, og selv på gældfri gårde havde man ondt ved at skaffe penge til skatterne. Så måtte man ud om at tjene noget, og det skete måske nok i de dage for kvinders vedkommende lettest ved kniplingskrinet. Endnu i min barndom dreves kniplearbejdet stærkt; mange piger indrettede sig således, at de tjente om sommeren, men sad om vinteren hjemme og kniplede. Således holdt de en større løn, til samme tid som de havde mere frihed. Når pigerne så morgen eller middag var færdige med deres syssel, gik de jævnlig i byen med deres knipleskrin, så kunde de blive flere ved arbejdet, og det gik fornøjeligere. Kniplingskræmmerne gik fra hus til hus og købte op. Jeg har endog kendt en dreng, der kniplede; han havde et bredt mønster og brugte sin færdighed i arbejdet endog efter sin konfirmation.

* Lad mig, inden jeg går videre, et øjeblik dvæle ved denne nu døende industri, der har haft hjemme i egnene mellem Ribe og Tønder. Fra loftet hang et trækors ned med fire arme, ved den ene af disse var den ovenfor beskrevne lampe fastgjort, ved de tre andre var glaskugler, som skomagerne bruger dem, fyldte af vand. Det skarpe, koncentrerede lys kastedes så på arbejdsmønstreet, hvor pigernes rappe fingre førte „kniplestokkene“, som raslede på knipleskrinene, imens kniplingens længde øgedes ved „slag“ efter „slag“. Slag er det tekniske udtryk for de forskellige måder, hvorpå trådene kan slynges, der er „gal-slag“, „halv slag“, „hel-slag“, og vel sagtens flere.

Skrinet er en lille skrå pult, omtrent en alen bred, tre kvarter lang, hvis forreste kant hviler på kniplerskens skød, den bageste på en fremspringende kant af „standeren“, en skammel, som pigen støtter sine fødder på, men på denne er fastgjort en opstander med en krykke i højde med hendes knæ. Denne er det, som bærer skrinets bagerste kant. Ovenpå er det betrukket med skind, der er udstoppet med hør. To stykker voksdug, „mellemsider“ lægges ovenpå med en afstand som kniplingens bredde, udenfor dem igen to læder „sidebreve“ hvor stokkene, der for øjeblikket ikke bruges, henlægges og holdes tilside af en „stils“, en stor messingnål. Midt ned ad skrinet er et stykke „perken“, pergament, med kniplingens mønster. Over alle disse forskellige stykker fæstes „ægörbrøw“, et stykke læder, der kan flyttes op og ned efter stedet, hvor man knipler. „Stokkene“ er små, 3 à 3½ tomme lange, drejede pinde af ben, horn, benved eller en anden finere træsort. Den ene ende er tenformig uddrejet, derom oprulles det fine, hvide hørgarn, der bruges til at kniuple med; den anden ende er kugleformig eller ægformig, med én eller flere inddrejede riller, hvori er fastgjort småkranse af brogede perler.

Om vinteren gik kniiple pigerne sammen til fælles arbejde for at spare både lys og varme. Såvidt jeg har forstået, kunde kun tre, højst fire, nøjes med én lampe. Arbejdet blev ikke godt betalt¹⁾. Der siges, at i århundredets begyndelse kunde en enkelt købmand i Tønder beskæftige indtil 1500 kniiple piger. Men det gik der, som så ofte, pigerne fik kun, hvad købmanden vilde give

¹⁾ en dygtig kniplerske skulde med stor flid kunne tjene fra 120—140 kr. årlig op mod århundredets midte.

dem, var i et slags slaveri, mens adskillige af kræmmerne erhvervede store formuer. De vandrede omkring hele landet over med deres kræmmerpose, hvori de hvide kniplinger var oprullede på blå papstykker. Der var fra de allerbilligste, smalle til 4 skilling en alen, til dyre, der kostede 3—4 rigsdaler, hele besætninger var der, og der blev altid bevægelse i gamle dage, når kniplingskræmmeren på sin årlige tur trådte til døren, dels havde han pynt og stads, og dels vidste han nyt hartad fra hele landet, han havde kunder i hovedstaden som alle andre steder. Mange kniplinger gik til udlandet, til Tyskland, Norge og Rusland. Pigerne kunde nå en stor færdighed, for det meste havde hver kun et enkelt eller et par enkelte mønstre, som de kniplede år ud og år ind, så arbejdet omsider gik helt mekanisk fra hånden. Der nævnes eksempel på, at en fattig kone i 40 år udelukkende havde arbejdet efter ét mønster, ikke $\frac{1}{4}$ tomme bredt¹⁾.

Den lave kniplingstue kunde man en vinteraften træffe fuld af tobaksrøg, der i tætte skyer ombølgede de travle kniplersker. De måtte have lidt adspredelse, og så indbød de byens karle til sig to aftener om ugen og gav fri tobak, men karlene skulde da underholde dem med tale og sang, og gjorde det vel også, kan jeg tænke. En gammel kvinde, der i sin ungdom havde været kniplepige, har fortalt mig om det, og udbrød, idet minderne fra de gamle dage kom op i hendes sind: „de må tro, vi havde en køn ungdom, ingen råhed, ingen usømmelige ord, men sang og tale, så det var en fryd at høre.“ Når vinteren så var tilende, og aftensædet hørte op, gjorde pigerne:

¹⁾ Rom, Den danske Husflid s. 392.

„et ständerhötte¹⁾“ for karlene til tak for, at de havde hjulpet dem at få vinteren til at gå. Der var musik og dans og et såre beskedent traktement. Den aften havde „standeren“ og „knipleskrinet“ fri.

Naturligvis måtte en kunst som denne tidlig læres, og samtidig med besøget i almueskolen gik småpigerne i „knipleskole“, såsnart de blev gamle nok til at få „slagene“ i fingrene. De fik til en begyndelse et simplere arbejdsskrin, eller „storkerede“ eller et „pindeskrin“, og begyndte så i regelen under en gammel kniplekones anvisning, med de allerletteste slag i „takkerne“ af kniplingen. Hvor villigt end børnene begyndte, så sløvedes de dog snart af det ensformige, fine arbejde, og nu måtte legen tages til hjælp. Så foreslog lærerinden dem at slå et „slag“ for hver mand og kone i byen, det kaldtes „å læv æ by' om“, så kunde de begynde med præst og degn og ende i fattiggården. Så gik den tid. Det har været mig vanskeligt at få klart rede på dette. Jeg hensætter her, hvad jeg véd, om det måske skulde træffe kyndigere, der kunde udfylde eller rette.

En anden tælleleg kaldes „å læv om“. Kniplersken tæller i stilhed nålene, hun har sat, indtil hun har 10, så siger hun:

æ nål æ såt,
æ gaf æ låt,
gi mæ!

Svarer så en af de andre: jeg har sat 8 nåle, tager den, som „løber om“, 8 til udgangstal, tæller kniplingslagene og sætte nåle, til hun har 20. Kan en af de

¹⁾ Roms navn s. 397 „Stouerhötte“ må være forkert, det beror sagtens på en fejllæsning.

arbejdende melde mere end den, som begynder, har, bliver hun „omløberske“. Den, som slet ingen nåle har at give, kaldes „munk“ og hånes med rimet:

„jen' dow'en munk,
to' ly's i skunk,
tre' dow'en si',
fi'r klar op i æ pærtræ,
fe'm fold ne'r!“

Rullede under arbejdet en stok ned for en af pigerne, „fik man fremmede i besøg“. Var der fin tråd på stokken, blev det fine fremmede, ellers simple, som garnet på stokken var.

Efter de satte nåles antal, kunde så børnene rykke op. Den, der havde 1 nål sat, kaldtes „kokke jen-y“, så taltes for hver ny nål, der blev sat i mønstret: „2 kokke jen-y“, „3 kokke osv“. Den, som nåede 6, blev „tjenestepige“, så kunde der dannes en hél rækkefølge: „udepige“, „kokkepige“, „stuepige“. 11 satte nåle gjorde barnet til „dannekone“, 16 til „præstekone“, 20 til „provstekone“ osv. Således kom der i det fine arbejde noget ind, der fangede barnesindet og holdt kappelysten vågen.

Når man ellers kappedes, blev der holdt regnskab på følgende måde, man talte:

fjerdepart én,	så	sattes	1	nål
halv én,	„	„	1	„
én nær én	„	„	1	„
fuld én	„	„	1	„
betalt for én	„	„	1	„

Dermed var 5 nåle sat. Man fortsatte da: fjerdepart to, halv to, to nær to, betalt for to, hermed var atter fem sat. Man talte på den måde til 20, så var der sat 100 nåle.

En anden remse kaldtes „den dovne snes“ så taltes der:

skynder æ mæ — 1 nål

så fæ'r æ jen' — 1 „

no ha'r æ jen' — 1 „

Så taltes ligesom i forrige eksempel, man fortsatte til 20, men derved blev kun sat 60 nåle.

Fik kniplepigen en uge lidet eller intet bestilt, kunde hun sige med en almindelig dag-remse:

å månda slåw vi slindt,

å ti'rda bestilt vi int,

å von'sda vår 'et en helledaw',

å to'rda slåw vi it et slaw,

å fre'da så vi vos lidt omkring',

å löwrda bestilt vi enne ting'

å synda vår 'et sabâ't.

Det ovenstående er det fattige udbytte af mange spørgsmål i øst og vest. De fleste huskede godt, at de havde haft allehånde slige tællelege til at korte tiden med i kniplekolen, men hvad der brugtes, var glemt.

Arbejdsremser af lignende art forekommer utvivlsomt andre steder, jeg har sét sådanne i „Korrespondenzbl. f. niederd. Spr.“ IV. 64,3 fra Wismar og hos Looten u. Feys' Chants popul. d. Flamands findes en hel række sådanne „tellingen“¹⁾

Knipleindustrien, som siges at være indført 1646 i Tønder af en købmand Stenbek i Dortmund, beskæftigede 1815 fra 10 til 12,000 personer i omegnen. Jævnlig leverede købmanden garnet, der i århundredets begyndelse ialfald blev tvundet på en fabrik i Tønder og en i Lygum-kloster, mens det blev bleget i Sønderborg²⁾.

¹⁾ se Dania II. 192 flg. ²⁾ Aagaard, Beskr. af Tørninglen s. 157 flg.

Jeg vender atter tilbage til børnene i det lille stille bondehjem.*

Naturligvis skulde vi læse på vore lektier, men lampen gav lidt lys, og pladsen var knap, så vi trængte os ind, hvor der var en åbning i kredsen. Var der ikke plads til en stol eller skammel, sad vi på „Lasses hylde“, d. e. på gulvet, der faldt man da ikke ned fra. Men så skulde man passe på ej at tage lampen på hovedet, når man rejste sig op. Bag kredsen sad karlen og snoede tækkereb eller syslede ved høvlebænk. De mange redskaber, som nu købes, blev i de dage forarbejdede i hjemmet. Karlene var i regelen håndsnilde og veløvede i at „klytre“. De lavede tøjrekøller, tøjrestager, klaptræer, forarbejdede træet til spader og skovle, vogntøj og meget andet. Nu har man andre tanker om alt dette. Bonden køber sine tækkereb, karlen betaler snedkeren for at hove og sko træsko, kvinderne lader ulden karte og spinde ude. Koster hver enkelt ting kun lidet, det hele bliver ikke så lille en sum året rundt, og før blev det gjort med alt det øvrige.

Nuomdage vilde man sige, at der herskede tusmørke i stuen, derom er vist ingen tvivl, vi mente, at belysningen var ypperlig. Sjældnen kom der fremmede uden om søndagen, alligevel gik tiden rask for alle, både for gamle og unge. Kom der så engang et besøg, var det også en fest. Jeg må dog sige, at sjældnen kunde mere end to komme til at kniple, når da vi andre også skulde have plads, de havde jo så hver deres „lysekugle“, den kuglerunde flaske af tyndt hvidt glas, hvori der altid hældtes rindende vand. Lyset faldt igjennem den med stor klarhed på det punkt, hvor pigen kniplede. Men man måtte

jo om vinteren passe på, når kuglen blev hængt tilside, at vandet ikke frøs, thi så gik det hele istykker. Når studedrivere fra Jylland en aften kom ind til os, som ske kunde, undrede de dem altid over kniplearbejdet, dets finhed og hvor rask min moder og mine søstre kunde bruge deres fingre.

Under lampen stod der intet bord, uden når vi havde skrædderen. Da blev smørkærnen hentet ind og sat med bunden opad midt under korset, hvorfra lampen hang. På den blev der sat et tykt tællelys. Der blev altid støbt nogle ekstra tykke lys, „skrædderlys“, der kom frem ved slige lejligheder. Skrædderen vilde have godt lys, „brandede“ det selv, og „sparkede“ jævnlig dygtig op i det med sin nål, hvad kvindfolkene ikke altid så syndelig mildt til; thi på den måde gik lysene for hurtig med. På kærnen blev saks, kniv og andet håndværkstøj lagt. Som alle steder stod der et langt bord foran vinduerne, ved væggen en fast bæk, for „overbordenden“ en kortere bæk, hvor fader sad. Bag bordet havde karlen sin plads, derefter vi drenge, men foran, ind mod stuen, sad moder, tjenestepigen og mine søstre på stole, alle efter rang og alder. Var skrædderne der, sad de om dagen på bordet, først mesteren, så svendene, tilsidst drengene, med ansigtet vendt mod vinduerne og fødderne støttede på den faste bæk langs væggen. Når vi om vinteren spiste ved lys både morgen og aften, blev enten lampen ophængt i en lænke under loftet, den lyste så for os, så vi kunde se at finde munden, eller også tog moder ølpotten med sit låg, den satte hun midt på bordet og derpå sattes „lyskærten“ med sit tællelys eller sin „profit“, en lille blikskål på en træpind, med tre „tene“ eller pigge i,

mellem hvilke man kunde fastgøre lysestumpen. Når alt var komplet, dannedes den lille skål som en lampe med næb, så den sidste tælle kunde opsuges af vægen. Intet, ikke det ubetydeligste, måtte gå til spille.

I mange huse var der over bordet under bjælken nogle læderstropper eller en lille trærik, hvori karlene på gården stak deres skeer op, når de havde spist. Hver slikkede sin ske, når han var mæt, tørrede den af på albuen og stak den op under bjælken. Kvindernes skeer og „gaffeltøjet“ blev derimod taget af bordet for at vaskes, af og til måtte karlenes også have en omgang. Der brugtes næsten udelukkende træskeer, sjældnen gik en istykker, de fleste blev bogstavelig slidte op.

Den største del af tællen blev solgt; i husholdningen, til madlavning brugtes intet. En smule blev holdt tilbage til støbning af lys, der kom på bordet helligaftener som i julen, samt hver søndag, og når vi fik fremmede. Skulde man besørge ærinder i huset om aftenen, fik man „profiten“ med en stump i, ingen kunde falde på den ødselhed at gå „å hve'g“ med hele lys. Profiten gjorde også tjeneste i lygten, hvor der aldrig blev brændt olie. Sædvanlig brugtes „Endrupskovs præser“ eller „Mølby lys“ at gå husærinder med. Det var lange, tynde, udkløvede pinde af fed mosefyr, en vare, som tiggere jævnlig bragte til huse i store bundter, så havde de altid et ærinde at gå med. Skulde en af os om aftenen et ærinde „fram“, i køkken eller bryggers, gik en anden med for at lyse med „pråsen“, det var jo jævnlig ølpotten, der skulde fyldes; thi blev en tørstig, var de det straks alle, og trods sin størrelse og den isnende drik, blev den gerne tømt tilbunds i første omgang.

I vor tid har man sommer- og vinterklæder, i min barndom klædte man sig éns sommer og vinter. Moder lavede selv vore klæder, hun gjorde godt stærkt vadmel, spandt ikke garnet for fint, der skulde være noget at slide af, og tøjjet fik en god „stampe“, men så var det rigtignok også som et fjæl at føle på. Noget blev farvet mørkeblåt hos farveren, deraf fik vi drenge hver „et lag“ til „søndags“, og den dragt skulde holde, så længe det var muligt. Andet brugtes ufarvet, deraf fik fader og vi drenge undertrøjer med snævre ærmer, der var to rader knapper, og de sluttede tæt til livet. Mens trøjen holdt to år, holdt ærmerne kun et, derfor fik vi hvertandet år en hel ny trøje, hvertandet kun et par nye ærmer til den årsgamle trøje. Vi havde i lange tider et sort får, — det blev sagtens så gammelt, som et får idethele kan blive, — ulden fra det blandede moder med hvid uld og lavede deraf gråt vadmel, og så kunde det ske, at vi drenge til vinterbrug tilligemed fader hver fik et par grå bukser. De skulde holde ét år, men når den tid var omme, var de rigtignok heller ikke for gode til „æ påltkærmer“, lappede var de, med fikker og lommer, dannede af lappernes mangfoldighed; både for og bag og forneden hang de i laser. Når der så ikke længere var nogen „kering“ mere for dem, plejede moder at sige til os, når hun fik øje på vort lādne udseende: „do ku sna'r flyw' væk mæ æ vildgjæs!“ de trak netop i den tid.

Den, det kneb hårdest for, var hyrden, der lå på heden med kreaturerne, thi lyngen rev og sled hårdt. Hvert år fik vi ét par ny strømper, „hoser“, dem strikkede fader om vinteren, og de skulde holde ud til søndagsbrug indtil næste efterår, så blev de tagne til „daglig“,

og det gjaldt da at holde stumperne sammen, selv måtte vi naturligvis stoppe dem. Blev de for slemme, satte fader en sål af hvidt vadmel under, det vil sige på vore. Pigerne havde sorte strømper såvelsom moder, men dem „kerte“ han med en sål af mørkeblåt vadmel. Vi og fader bar altid hvide strømper. Først når „æ op'sær“, oppesæde, ved lys begyndte, tog fader fat på strikkehosen, og det tog lang tid, inden han kom rundt, så hver af os havde fået sit par. Vore daglige strømper måtte endnu holde en tur. Når foden ikke længere kunde og vilde, blev den skåren af, og så fik vi „stymplinger“, fodløse strømper, af skafterne. Tit nok var det svært for os, at oppebie dagen, da det skete. Stykket ovenpå foden, „pløsen“, blev siddende som en spids snip og gerne kantet med en stump mørkeblåt uldent, over vristen blev en hjerteformet lap med stjærner og kors på fastsyet af samme tøj; en stroppe, der gik om tåen nærmes storetåen, var fastgjort i snippens spids. Under fodent fastholdtes stymplingen ved en „fæsling“, af læder. Det kunde se helt pyntelig ud, når en lille dreng kom springende med de brune fødder, der stak ud under et par pænt syede stuuthoser, som disse fodløse strømper kaldtes længere nordpå.

Ingen af os drenge fik en frakke, eller en kjole, som vi kaldte den, før til vor konfirmation, indtil den tid gik vi i trøjer, „jækkerter“. Det varede mange år, inden jeg fik en ny jækkert, hvad de ældre voksede fra, skulde jeg slide op: „den jen mått tøj 'et etter den a'n“, og slig trøje kunde holde utrolig længe; thi vi gik som oftest i underklæderne. Vore daglige trøjer og veste var altid af mørkeblåt vadmel, søndagsvesten derimod af

stribet eller tavlet „tosel“. Jeg husker, at jeg engang til jul fik en ny jækkert med „indrelomme“ i den ene side. I det samme blev jeg med det nye klædebon på sendt i byen. Det var en fest, og så kom jeg tilmed hjem og havde lommerne fulde af „bækkenødder“. Selv bagte vi aldrig den slags store „nødder“ til jul, vore små pebernødder var simple nok, de var næsten ikke til at få fra tænderne, så „kjasede“ (dejede) var de, men just det sted havde de ypperlige, hårdbagte bækkenødder, og det var en herlighed, vi drenge forstod at sætte pris på.

Vort daglige fodtøj var træsko, når vi da ej gik med bare fødder. Træskoene var beslæede med jærnringer hos smeden eller på anden måde, eller også var der fastpindet træhove under dem. I regelen havde hver af os også et par sko. Men da jeg var den yngste af flokken, måtte jeg også her tage, hvad der var blevet for småt til de andre, men hvor dårlige de end var, især i bunden, sko var det dog. I en tør tid gjorde et hul elle. to ikke noget, de vendte jo ned ad, og man måtte blot passe på, at de ikke blev sète. Jeg mindes endnu den ydmygelse og smærte, jeg led, da en af spillemændene ved et bryllup, mens vi sad udenfor gården på et dige, gjorde bemærkninger over mine dårlige sko.

I en forholdsvis ung alder fik jeg imidlertid et par „skaftestøvler“, andre kendte vi i de tider ikke, jeg kan vel have været 12—13 år gammel, det var min sommerløn, en opmuntring fra mine forældre. Sommeren igennem glædede jeg mig til støvlerne, de kom også til vinteren og var så store, at jeg brugte dem til min konfirmation, tre år senere. I denne henseende kom jeg forud for mine søskende, de fik dem først til deres konfirmationsdag.

Kasketten passede med den øvrige dragt, var af stampet, blå vadmel og blev syet af skrædderen. Tung og varm var den om sommeren, og blev snart så våd af sved, og så fedtet, at man uden at gå dens ære for nær, gerne kunde have „køgt en potte kål“ på den. Først ved konfirmationen fik jeg en pæn kasket, fra en rigtig kasketmagerforretning, den passede til vor nye, kønne, mørkeblå vadmelsklædning med en vest af købenstøj, klæde eller brunel.

Klædedragten fra de år skal jeg ikke videre dvæle ved; enkelte gamle mænd bar endnu knæbukser, og den røde hue, spids med en dusk i enden, blev almindelig brugt. Af kvindernes pynt fremhæver jeg „guldspangshuen“ et hovedtøj af sort silkefløjel, udsyet med guld; lin: korsklæde og „storrer“, en opstående, stivet og kruset strimmel, besat med kostbare, hjemmegjorte kniplinger. Det brugtes i regelen kun ved glædelige lejligheder, bryllup, barsel o. lign. Ved alvorlige lejligheder, til altergang, begravelse bar de en sort silkefløjelshue med sorte kniplinger. Nu bærer som regel bade piger og koner bart har. En tid var haret samlet i et net, men den mode er længst forbi.

De gamle fortæller, at der var kommet piger fra Jylland med højpuddede, sorte filthatte på hovedet. Om de også har været brugte her sønden å, véd jeg ikke vist. Dog bemærker jeg, at en nulevende, 83 år gammel kone har sagt mig, at hendes moder som 20 års pige gik på mosearbejde i høj, sort filthat. De ældste koner, jeg kan mindes, brugte kyser af sort silkefløjel og vist også af ringere stoffer. To af mine brødre fik fine kasketter af bedstemoders kyse, de var ypperlige, kunde

holde vand ude. De blev sat ud at sejle, så kunde man tage dem tørre op af vandet igen, hvad der for os drenge var en stor mærkværdighed.

Karlene havde, til nytte eller pynt, som det kunde falde sig, ure, der blev bårne i bukselinningen under vesten, hvor de var godt skærmede mod støv og stød. Fra uret hang en kort „urlænke“ eller et kort „urbånd“ ned over venstre lår. Deri hang en eller to messingnøgler, de var til pynt. Ved festlige lejligheder var urlænken af kobber eller sølv, og et signet var fastgjort dertil. Var karlen flot, havde han to ure, der hang så en urlænke ned ad hvert lår. Sølvbeslagne merskumpiber og sølvbeslagne stokke gjorde man også stads med, og jævnlig kunde en karls ligfærd bekostes af det, hans ure og piber var værd.

Når vi kørte ud, havde vi „to famill'evu'n“ med to agestole, der hang i læderremme. Istedetfor en tredje stol kunde sættes et „ageskrin“ foran, og deri gemtes mundforråd, når det gjaldt en længere rejse. Var der engang imellem ikke plads til os alle, lå vi børn i halmten bag i vognen med et dække over os, og det nok så varmt og godt. På udvejen var glæden i regelen stor, på hjemvejen kunde det nok træffe, at vi faldt isøvn. Fodposer var ukendte, i stedet havde man halm i vognen.

Indgangsdøren i mit hjem bestod af to halvdøre, således var det der i egnen allesteder. Om dagen stod den øverste halvdør åben. Vilde hunden ud eller ind, sprang den op på døren og derfra ned. Gennem den åbne dør kom lys ind i „æ fram'gol“, der var ingen vinduer, og rummet var mørkt, når døren var lukket. I mange huse, det var måske det almindelige, gik forstuen tværs gennem

huset med døre til begge sider. Beboelseslejligheden var så til den ene side, lade, bås osv. til den anden. Mine forældre fik en kælder indrettet i den ene ende af „frangulvet“ og tog et lille stykke af loen med til hjælp for at få den stor nok. I forstue, køkken, kælder og „brus“ eller bru'hus“, bryggers, var der stengulv af håndstore kampesten. Disse gulve var billige, lette at lægge, lette at holde rene, kunde aldrig slides op. Nu er der jo bræddegulv snart overalt, også i køkkenet; kvinderne kan jo næsten ikke bestille andet end skure og vaske gulv. Vi havde desuden et vejrmærke af stengulvet, når stenene i det blev duggede, våde, fik vi regn. I vort „døn's“, „stow“ og lilledøn's“, som lå ind til bryggerset, var der bræddegulv. Bryggerset, op til hvilket der lå et kammer med lergulv, var bestemt til aftægtsejlighed. Der var i de tider ikke råd til at bygge aftægtshuse. De gamle måtte bo i kammeret op til bryggerset, de kunde så bruge bryggerssskorstenen til madlavning og gennem bryggerdøren have deres egen udgang. Bræddegulv i opholdsstuerne, som vi havde det, var et udtryk for velstand og fremskridt. I mange huse var gulvet, som nu i tærskeløerne, af stampet ler. Slige gulve var gode nok, når de kunde holdes tørre, men det var ikke så let, hvor der var småbørn i huset. Når der om vinteren var sne på jorden, slæbte folk sneen ind med deres træsko, fodtøj til skifte havde man ikke, sneen smeltede i stuevarmen, der blev små pøle, der blødte leret op, så blev det stygt at træde i.

I alle stuerne i mit hjem, hvor der var bræddegulv, var der „indelukkede senge“, alkovesenge, også forresten i bryggerset. For sengens dør var skydeluger ellers de

andre steder døre med hængsler til at lukke med hvirvel. Panelet foran dem var smukt malet og mellem de to senge i „æ døns“ stod et dobbelt skab, i hvis øvre rum penge og dokumenter gemtes. I storstuen, „æ stow“ var der to gæstesenge. Når vi fik vor middagsøvn om sommeren, lukkede vi sengedørene på klem, så blev det mørkt, og vi kunde sove i ro for fluerne. Men sengene, som vi brugte dem i de tider, var bekvemme for kvindfolkene; thi kom der fremmede om morgenen, inden de havde fået deres syssel gjort, kastede de urydden, gamle klæder og andet ind på sengen og trak dørene til, så var der ingen, der så det, og de kunde fortsætte rengøringen, når de fremmede var borte. For syge mennesker var disse senge dog ikke gode, man kunde ikke bekvemt komme til, der manglede desuden luft. Nu omstunder afskaffes de allevegne, og man indretter sig med åbne senge, „stabelsenge“. Det kan jo nu let ske i nye huse, hvor man kan tage sine forholdsregler og indrette det ene efter det andet, vanskeligere er det at afskaffe de lukte sengesteder i gamle huse. Derfor kan man somme-steder, hvor husene er omgjorte, finde sengestederne i de forunderligste kroge. Senge kan nu engang ikke undværes, men man synes altid, at de skal vige pladsen for andet. Får man så et af de gamle huse godt og bekvemt indrettet i én henseende, øder man det på andre måder. Det er i det hele taget, som bonden siger, „it næ'm å gør stor potter a lidt le'r,“ og ét sted vil det altid komme til at knibe. I mange tilfælde vilde de gamle senge på deres pladser i det gammeldags bondehjemms orden være at foretrække for påklistrede nymodens lapper. Musene var jo ganske vist ikke særlig behagelige sovekammerater

i de lukkede senge. Om dagen er de sky nok, om natten derimod dristige. De lader sig kun skræmme et øjeblik, begynder så påny deres raslende boren i halmen under ens hoved. Ikke sjældent vover de sig op og løber omkring på dynerne, piber og springer.

Mælken blev sanset på gammeldags vis, stod om sommeren i kælderen, om vinteren i stuen på hylder under bjælkerne, og måtte, på det nær vi brugte i husholdningen, stå til den blev sur, så gav den et tykkere flødelag, og syringen indtrådte jævnlig hurtigere om vinteren i den varme stue end om sommeren i den kølige kælder. Det gjaldt dog at passe tiden, thi blev mælken for tidlig sur, bar den ikke fløden fuldstændig op. Om sommeren kneb det egentlig kun i tordenvejr, da skød mælken gerne for hastig sammen. Når moder siede op, brugte hun altid siklud, et stykke tyndslidt, åbent lærred, mælken henstod i fade. Tilsidst slog hun altid en lille slat vand i den tomme mælkespand, hældte lidt deraf i hvert mælkefad, så ventede hun, at fløden bedre skulde udskille sig. Fadene var så mærkede med tal efter målene, det første blev nr. 1 og så fremdeles. Når vi om sommeren havde alle hylder fulde, har jeg undertiden talt 100 fade (af 8 køer) i kælderen. Det kunde nok ske, at mælken blev så gammel i fadene, at fløden bar skimmel. Røg var vi vel i opholdsstuen fri for, vi havde bilæggerovn, men ikke for støv, især i den tid alle vi børn var hjemme, den lagde sig som fint mørkt lag på fløden. Man stillede jo ikke den gang så store krav til smørret som nu; selv om det ikke, var så rent i farven, om det ikke var frit for fnug, — de længste hår eller trævler kunde altid nippes af, — kunde smørret gerne blive en god og sælgelig vare. At

det var noget bittert, det havde ikke stort. [at sige, så kom man lidt mere salt deri. Vilde nogen fortælle moder, at hendes smør ikke var renlig behandlet, eller godt, den skulde ganske sikkert ikke prøve på anden gang at gøre den samme udsættelse, thi moder vidste godt, at hun havde få overmænd i „å drøj smør“, og det både hvad godhed og mængde angik, efter de tiders skik. Smørret blev forresten dengang tit så stærkt saltet, at det skreg for kniven, når det blev lagt på brødet. Til salg gik dette dog ikke an.

I vor opholdsstue, „æ døn's“ var der et „udsæt“, en udbygning. Derved vandt vi to ting, både noget bedre plads i stuen og så et „udkik“, af de to endevinduer. Ruderne var indfattede i bly og utætte, vandet kunde boble ved sprosserne, når det regnede stærkt. I enkelte gamle huse var ruderne så små, at jeg, såvidt jeg mindes, har talt 32 i den halve karm. De var tilmed så solbrændte af ædle, at de skinnede i alle regnbuens farver, og man knap kunde se igennem dem. I hjørnet ved det vestre endevindue stod flødespanden på enden af faders bæk, der var dygtig bred; den blev om vinteren sat på en stol ved siden af kakelovnen for at syres. Fader havde også en stor, sort jydepotte stående under kakelovnen med mælk i til kalvene. Der var at passe på, at mælken blev tyksur, var den kun blåsur, fik kalvene ondt i livet af den. Skete det, indgav han dem en ulvefis (lycoperdon bovista). For kalvesyge brugte han menneskeurin og salt. De har tit været så ringe, når han drog til ploven, at de har ligget „urslåw'en“, magtesløse med udstrakte ben, og når han så kom hjem og ventede at se dem døde, har de stået og ædt. Det har han selv både sagt og troet.

Vi brugte rebstole, som vi til nød selv kunde lave, hver snedker, om han ellers var aldrig så ringe, kunde gøre dem. De var gjorte af bøge- eller æsketræ med spiler fornedet og foroven og ryglæn bagtil. Sædet blev „rebet“ med „simer“, tagreb, først trukket fra siderne, dernæst fra enderne, undertiden blev ved det sidste overtræk sædet flettet i ruder. Alt det blev gjort vinteraftener, og vi syntes altid, at en sådan stol både var smuk og god at sidde på. Sædet blev jo nok i tiden siddet ned, gamle folk fik et hynde at sidde på. Blev stolebenene slidte og korte, blev de skoede, eller stolen blev brugt til spindestol. Først langt hen i tiden fik fader fat på en snedker og lod gøre et halvt dusin ny-modens stole, ferniserede og med læderhynder, men det blev vi snart enige om, at fraregnet finheden var de gamle bedre.

Et hjemmearbejde, jeg ikke helt må gå forbi, var ved vintertide valkning. Ingen fik lov til at tage et par nye strømper i brug, før de var valkede, og det måtte hver af os selv gøre ved sine egne. Redskaberne var såre simple, en tørvekurv blev vendt med bunden ivejret, og derpå gned vi dem, til de var krympede og tykke nok.

Vi havde et af de gammeldags borde med et tykt egetræsblad i vor stue. Der var to skuffer, i den ene gemtes smør, brød og brødkniv, i den anden „æ pålt'skof“ gemtes „lovveger“, såvel „pose-“ som fingerhandsker“, og da forresten alt muligt andet. Om sommeren, når vi spiste i køkkenet, lå brød, smør og kniv i skuffen i køkkenbordet. Vor gamle „klokke“ hang i et hjørne af stuen med sin metalskive, det var ingen „slåklokke“, og den havde intet hus om sig. Fra forrige århundrede var

den, det er sikkert nok, måske gør den et steds gavn endnu, tiltrods for, at urmageren allerede for mange år siden påstod til mig, at den var opslidt.

Moder havde en række lergryder stående på den øverste hylde i kælderen; de blev kun sjældent brugte hjemme hos os, men nok lånte ud engang imellem til naboer og venner ved festlige lejligheder. Maden, der blev kogt i den slags kar, var såre velsmagende. Der var forresten også den tro om de sorte mælkefade, „sætterne“, som de brugte i potteegnene, at mælken i dem bar bedre fløde end i de røde fade og træbøtterne. Alt hvad der i vort hus fandtes af fade og tallerkener var moder meget nøjregnende med, de havde også den gang større værd end nu. Som husets forråd fandtes i køkkenet to rikker fulde af tallerkener, én rik fuld af fade, der ikke var i dagligt brug.

I vor første barndom gik vi i skole både vinter og sommer, men det var snart forbi, vi blev tagne tidlig i arbejde. Vor skolegang begyndte gerne om efteråret, når køerne var indstaldede, og hørte op, når de om foråret var slåede ud, såsnart eksamen var vel overstået. Der var nok at tage fat i, kreaturerne skulde bindes ud og fårene fik lam. Dem havde vi ikke så få af, 60 moderfår foruden lammene. Hele den flok skulde sammen med unghøvederne, til lige ind i halvtreserne, nære sig på heden. Vi måtte derfor have to hyrder, „hjöw'rer“, en „kodreng“, der gik med køerne og en „kredreng“, der rådede over ungvæg og får, den sidste stilling var uden sammenligning den besværligste. For at råde bod på ujævnheden skiftede vi med embederne. Mit første trin på denne hjemmets embedsstige blev gjort, da jeg var en

lille purk på otte år. Jeg blev sat over en flok på 30 ænder, der fik en plads anvist i nogle enge med grøfter og vandhuller. Et gammelt åleje havde engang haft sin plads der, det kaldtes endnu „æ strøm“. Den første dag, jeg blev sat til arbejdet, var jeg nok så fornøjet og mente, at det hele kun gjaldt en times morskab, men timen blev lang, og jeg blev ked af det for alvor, ked af at være tøjret til samme plet dagen igennem. Jeg vilde hjem, men det blev der intet af, dag gik efter dag, og jeg blev omsider va'r, at jeg var falden i et baghold, det var forbi med friheden, jeg var bleven fangen af min tids og min stands arbejde. Ved siden af engen var der korn, der måtte ænderne naturligvis ej komme, de skulde blive i grøfterne; men lå de langt ude i et væld eller vandhul, var det ikke så lige en sag at få dem derfra, og jeg kunde nok engang imellem lide at flytte min trone. Jeg råbte, kastede græstotter efter dem, men de blev ganske rolig liggende, som om de vidste, at jeg dog ikke kunde nå dem.

Nu, det fik da omsider ende. Næste år var jeg ni år gammel, da kom jeg fra dynen i halmen, jeg avancerede til at blive fårehyrde. Det var dog for mig lettere kår, end min broder havde haft, han havde haft ungreaturerne med i flokken, som så blev særdeles uregerlig, thi når fårene vilde i øster, satte kalve og kvier afsted vester på. Dertil kom så desuden, at unghøvederne i varmt vejr rejste halerne og bissede til alle sider, helst hvor der skete størst skade; de dyr, der var værst til at bisse, kaldte vi „bejskræmerer“. Fremmed for arbejdet var jeg ikke, havde tit med min ældste broder været på heden også selv en enkelt dag overtaget styret. Det var mig så besværligt, jeg var jo kun en lille dreng, at når

jeg så min broders fodspor derude i sandet, så græd jeg. Værst var arbejdet i læmme- og klippetiden, det vil da sige i klippetiden om foråret; thi om efteråret havde fårene for det meste bedre huld, og det var ikke så koldt; men når foråret kom, var vore gode dage forbi, fårene måtte ikke gå i engene og på rugmarkerne, og jeg måtte ikke sidde i fred på skolebænken og lege med de andre drenge, når vi gik til og fra skole. Fårene måtte opgive enge, rugmarker, agre og nøjes med de „sorte kløver“ ude på heden. Det smagte ikke, de blev så fornærmede, at de betragtede det som deres hovedopgave at drille og plage den uselige hyrde, som de evnede, og de evnede meget. Kunde de skuffe hans påpassenhed, var de straks på forbudte steder, og de slyngler vidste godt, hvor de ikke måtte komme. Moderfårene, som i regelen kun fik ét lam, fik en tid lov til at gå hjemme på agrene, men eftersom lammene voksede til, måtte de med „æ drøwt“ på heden. Det var ikke dem, der gjorde knuder. Vi havde det således ordnet, at alle fårene kom i hus om natten; mens lammene var små, kom de og deres mødre i en sti for dem selv. Men når jeg havde fået dem hjem om aftenen, var de ikke til at få ind ad døren, nogle gik ganske vist ind, den store flok løb forbi, og når jeg så rendte efter dem for at stoppe dem i farten, kunde jeg begynde forfra. De, der var komne ind, var atter borte. Det var jævnlig et sejt arbejde. En aften, de havde drillet mig længe, slog jeg en „skajl“ rad med kæppen over ryggen. Det var ganske vist vel ment, slaget var for stærkt, fåret sank sammen og blev liggende. Hvad der var ivejen, vidste vi ikke straks, vi havde det liggende en tid, det åd og drak om sig, men vilde eller kunde

ikke rejse sig. Fader gav det så til en fattig familie, der opdagede, at ryggen var brudt på det, da de slagtede det. At der vankede skænd og straf for slige forseelser, er en selvfølge. Lammefårene fik, om fornødent, hø og altid vand inde. Pasningen var ekstra besværlig, så længe jeg havde én flok på heden og én hjemme, bedre blev det når vi fik dem i samlet flok. Om middagen blev de altid drevne hjem.

At to og klippe vor fåreflok tog tre dage. Arbejdet blev gjort i middagslaget, efter at vi havde spist. Den første dag toedes den ene halvdel, omtrent 30 stykker i et kar, tæt ved brønden; der blev brugt koldt vand og hverken skrabe eller sæbe. Arbejdet var således ordnet, at disse får blev tøjrede på agrene til næste dag, da de blev klippede, samtidig med, at den anden halvdel blev toet. Disse sidste stod så atter natten over på agrene og blev klippede den tredje dag.

Fåretøjrene var korte, to får i hvert, således at rebene, der fastgjorde de enkelte får til hovedrebet, var ved en knude fæstede til et lægn af bøgetræ med tre borehuller , i det midterste var hovedtøjret fastgjort med en knude på enden, i de to sidehuller de to rebstykker, fæstede til fårenes grime. Ved denne ordning undgik man, at der blev kurrer på tøjret, idet rebene frit kunde løbe rundt i hullerne. Al ejendom blev der strengt holdt hævd over, tøjrene gemtes fra år til år, istandsattes med omhu og blev meget gamle.

Nu gik det i regelen således, at fårene, mens klipningen stod på, fik for lidt at æde, indtraf der så regnvejr og kulde, måtte der nøje drages omsorg for, at de ikke blev for længe ude ad gaugen. Når jeg tænker på

de dage, hvad der dog igrunden kræves af slig lille purk, som jeg i de år var, alt hvad fårehyrden skulde varetage og svare til, så forstår jeg nu to ting, dels hvormeget der var lagt i hans hånd, og dels hvor ypperlig en forskole hyrdelivet er for hele det arbejde, som bonden her lever under. Men en sinecure er det ikke.

Fårene skulde altså afsted, ud på heden. Jeg drager træk frem af mit barndomsliv. De var især vanskelige at styre på hen- og hjemvejen, såsnart de skulde forbi kornmarker. Geldevæderne, der var de kraftigste, løb så stærkt, de kunde; de magre sakkede bag efter, og det gjaldt for hyrden at bruge sine hen, så det forslog noget. Tiltråb hjalp ikke. Rækken måtte ikke blive altfor lang, de forreste skulde af og til „omløbes“ og „kløes“ tilbage. Jævnlig kastede de magre får sig ned, og så nyttede det ikke at slå med piskan, før lod de sig slå ihjel, end de rejste sig. Det eneste var at løfte dem op eller lade dem ligge, så kom de for det meste selv bagefter. På heden måtte jeg sørge for, at der kunde blive lidt læ til dem, men også der skulde passes på, de måtte ikke ligge for længe, så kunde de blive forkomne af kulde, og der hengik sjældnen noget år, uden at der døde nogle efter klipningen blandt de små og de magre. De led formeget af denne evindelige driven frem og tilbage, der var jo kun lidt græs blandt lyngen.

Heden var stor med sandbjærgene i midten. Engang i tiden havde der utvivlsomt været sandflugt, hvordan så siden den var opstået, nu var både lavninger og bakker, „æ bjærre“, fordetmeste bevoksede med lyng og „hælme“ (elymus arenarius). Hvor stor nu heden end var, for mig var den dog ikke stor nok, jeg drev langt videre,

end jeg havde lov til, ind på heder, som tilhørte andre. Det skete dog ikke for fårenes skyld, nej, det var for at træffe kammerater. Vi var jo fem derude på de store vidder, nogle med får og nogle, der også havde unghøveder i flokken. I min ensomhed kunde jeg ligge og stirre op i skyerne, uden egentlig at tænke på noget, eller jeg så på en uvejrsdag, hvorledes skyerne i vild flugt jog forbi hverandre, jeg så i dem store is- og snemarker, skove og bjerge, mennesker og dyr. Døsig og tung har jeg tit lagt mig i lyngen og lyttet til hjej lens tungsindige fløjten eller til gøgens ensformige kukken. Så er jeg falden i søvn, det er vel tilgiveligt for en lille niårs knægt, der har været oppe kl. 5 om morgenen. Især skete det, når vejret var lummert og truede med regn. Omsider vågnede jeg da, sommetider lå fårene stille i nærheden, isåfald var ingen skade skét, men til andre tider var de ude af sigte, når jeg rejste mig og så efter dem, og så var det hurtigt forbi med tunghed og søvn. Straks var jeg efter dem.

Såsnart høet var kørt hjem fra engene, blev der udtaget en halv snés, dertil endnu 3—4 blandt de lam, vi anså for små eller svage til vinterfodring. Det var især mig, der bestemte, hvilke får der skulde slagtes, vi tog dem blandt de ældste, og jeg kendte bedst deres alder. Efterhånden lærte jeg hvert eneste får at kende i hele den store flok. Var de hjemme, og et lam eller lammefår brægede, kunde jeg bestemt sige, hvilket det var, jeg kendte i de år hvert eneste på røsten. Herfra må dog undtages geldevæderne, som kun sjælden lod deres røster høre. Slagtefårene kom ad engen, hvor de kunde æde sig stærke, men ikke fede. Når de andre får var klippede ved mikkelsdagstide eller lidt før, fik de noget mere frihed

og turde komme lidt både på agre og stubber. Da blev det gyldne tider for hyrden, han kunde atter få mennesker at se, og fårene fik lov til at skøtte sig selv mere. Rigtignok fik jeg fra den tid også ordre til at se efter kreaturerne, køer og ungvæg, der nu gik i flok, men det var ikke så svært; thi fra Mikkelsdag „slog folk løs“, der blev „løs gang“, kreaturerne gik overalt. Skønt vi havde god, lav græsgang for dem, foretrak de tit en tur på heden. Hvor de havde været om sommeren, vilde de nu ikke være, andre folks flokke søgte så dertil. Jeg vidste så at sige på mine fingre, hvad „slåj“ vore kreaturer tog, derfor „savnede“ (samlede) jeg dem ikke før aften. Jeg vidste, hvor jeg kunde finde dem. I hele min drengetid har det kun fejlet mig et par gange. Den ene gang måtte jeg søge hjælp hjemme, „vort folk“ kom også med, og så fandt vi omsider flokken blandt „bjærgene“. For unghøvederne betød det kun lidet, de kunde gerne gå ude en nat over, men malkekøerne skulde jo ind.

Nu, jeg vender tilbage til fårene. De kunde om sommeren være så kloge og „skajle“, „te de vår en grow værk, en sku regte forunder se øw'er 'et“. Moderfårene var de værste. På heden eller på hen- og hjemvejen holdt de sig tilbage i flokken og søgte at smutte bort. Lykkedes det dem at unddrage sig hyrdens opmærksomhed, listede de af i stilhed med deres lam. Moderen kaldte ikke på lammet, det kunde have røbet hende, hun så blot efter det; da forstod lammet, at det skulde have die, og det kom straks. Så havnede de et eller andet sted, hvor de absolut ikke måtte komme, i kornet eller i engen. Jeg mindes endnu med stille bitterhed i sindet „Mette“; de puds, hun spillede mig, de skænd og den

fortræd, hun voldte mig, vilde det tage dage at fortælle. Årlig havde hun ét godt lam, undertiden to. Hvor snild og opmærksom hyrden end var, Mette var hans mester, hun tog „udlov“, og hvad det værste var, langtfra altid på vor egen mark, men ligeså tit i naboens korn, så blev hun „indtæj'en“, optaget, fader måtte betale „indtægtspenge“, og jeg fik mine skænd, dem var jeg vis på. At Mette efter slig bedrift fik noget „i æ røw“ af min kæp, det var jo vel nogen trøst. Det gik dog ikke altid så helt let, thi først måtte hun „løbes ind“, og da hun vidste, hvad det gjaldt, var hun ikke nem at få fat på. Trak et får efter rugen, prøvede det altid at overliste mig. På mit tilråb stod det jo vel stille, kaldte sit lam til sig og gav det die, tog sagen med ro, men så snart jeg slap det af øjne, gik det atter frem. Jeg råbte da påny, mere eftertrykkeligt, ja tog ofte en styg ed i munden, så lagde det sig ned som den miskendte uskyld. Men såsnart jeg så til en anden side, var dyret atter på benene og trak videre. Så var mit korte tålmod jo nok også forbi, jeg satte efter det, så stærkt jeg kunde, og lykkedes det mig at nå det med pisken, fik det over ørerne og benene. Et sådant får fik naturligvis et navn, men ikke for dets dyders skyld. Især var de vanskelige at råde med om foråret, kom flokken på rugen, var de næsten ikke til at få derfra igen. Såsnart man havde fået nogle bort, var andre komne i deres sted. De blev trodsige, veg ikke videre, end pisken rakte, vendte straks tilbage, når man hørte op med forfølgelsen, og alt dette under en øredøvende brægen, hvormed de øjensynlig opmuntrer hverandre, de vil på rugen, og de vil støtte hverandre. Man kan blive nødt til at drive hele flokken hen i et hjørne på marken,

for at få dem ud. For en ældre erfaren hyrde, der har flokken under ave, skér sligt jo ikke let, anderledes med den uerfarne, ham tager de grunne let magten fra. Så kan man komme galt afsted med de tvære dyr. Det er gået mig mere end engang over, at jeg har slået et ben istykker på et får ved at kaste sten efter det, når det ej har villet følge. Jeg fik naturligvis skænd, men fader kunde dog „tejle“ benet, d. e. binde det sammen med skinner. Så måtte fåret en tid blive hjemme, men det kom sig alletider.

Et sted, jeg satte pris på at komme, var til en stor mose, hvor en hel del hyrder foruden mig samlede, for kreaturerne var dette ikke det heldigste, men hvad, børn vil også more sig engang imellem. Høvederne vilde gerne have mosegræsset, fårene skulde sultes dertil. Som regel passede vi vor leg og lod får og kreaturer passe deres egne sager, og ikke så sjælden fandt vi, som det tit går, når flere er i flok, på alskens skarnvornhed. I den ene ende af mosen var der et forholdsvis dybt og stort vandhul, deri plejede vi at bade os. Engang var der opstået strid mellem drengeflokken og tre gruskarle, som havde frataget drengene nogle „svineblæser“, de brugte at svømme på. Det skulde naturligvis hævnnes, drengene samlede lømmerne fulde af sten, hvormed de forfulgte karlene, som ikke blev dem svar skyldig. Så var en af drengene så heldig, at han traf en af karlene så hårdt ved det ene øre, at han trillede af vognen med agefjælet efter sig, mærkelig nok uden at have lidt videre skade. Efter den bedrift løb naturligvis drengene. Mosen havde tidligere været „pytgravet“ var fuld af „vældkilder“ og bænke, „klinger“, og stod udbrugt hen. Af og til drev

vi fårene derud, de gik ugerne, skønt der var meget græs, men det var sejt og stridt, og de kunde ikke lide det. Heller ikke syntes de om den bløde bund, sommetider kom de helt sorte derfra, når de havde været i bløde, engang imellem omkom også et, når det blev siddende, uden at være savnet. For det meste talte vi dog flokken, når vi drev den hjem derfra. En ekstra morskab havde vi, når vi drev flokken gennem vandet derud, det gik af uden uheld, det var mit første hyrdeår, men blev ikke prøvet tiere, heldigvis, tør jeg nok tilføje.

Børn skal og vil lege, når de kommer i flok, det gjorde vi også. På en stor græsvokset plet legede vi „blindemumme“. Ved den ene ende af den var der et stort hul, når den blindede kom for nær dertil, måtte vi varsko ham, ellers blev det hans sag at gribe kammeraterne. Sanserne er skarpe i den alder, vi løb ligeså rask med bind for øjnene som uden og kunde høre lyden af de andres bevægelser. Vi morede os med at springe over en snor eller sætte et dige op af græstørv, „sajer“, som vi så sprang over. Det satte sine frugter i tiden, da min broder senere blev dragon i Århus, kunde han gøre det højeste spring over snoren, det var drengetidens øvelse, der kom igen. Så kunde vi til andre tider springe buk eller „løbe baglængs hjul“. Så skal man sætte sig ned på jorden, korse benene, med højre hånd gribe venstre fod og med venstre højre, vælte sig forover, idet man bøjer hovedet ind mod brystet, og trille rundt. Tit sloges vi i paddehatte eller ulvefise, jo blødere de var, desto bedre, frisk gødning var også brugelig, og jo værre man kunde blive „tilfliet“, jo fornøjeligere var legen. Så kunde det ske, at et par store drenge tog et par små

op at „ride på akselsadel“, tog dem på skuldrene, de måtte så prøve at kæmpe fra deres høje sæde. Eller vi prøvede behændighedskunster: en dreng lagde sig ned, fik benene sammenbundne og armene bundne på ryggen, så skulde han kunne rejse sig uden hjælp. En styrkeprøve var, at en gjorde sig stiv, idet han lagde sig ned, en anden trådte til, skrævede over hans ben, greb ham under knæerne og prøvede på at løfte ham, så han kom til at stå på tædderne. Kunde vi gribe et par af de største geldevædere, koblede vi dem sammen, en satte sig overskrævs over dem, og lod dem løbe. De løjer endte gerne med, at vedkommende drattede bag af under fårenes vilde løb. En anden morskab var at blinde et får og binde et andet en kasket i halen og så lade dem gå. Det ene gik så hjælpeløst omkring med de tilbundne øjne, mens det andet fo'r afsted i vild fart. Ved slige „kikser“ mistede jeg forresten min lyseblå felthue, som for mig var et dyrt stykke; den havde først været min ældste broders, men var ad den vej, slige sager går, fra ældre til yngre, kommen på mit hoved. Jeg havde først været letsindig og hængt den over snuden på et får, og så været glemsom og ladet fåret løbe uden at se efter det, huen forsvandt, var ikke til at finde. Den var kommen i vort væрге ved en auktion over gamle munderingsstykker fra første slesvigske krig. Klæderne blev mest købt af småfolk, der enten omsyede dem eller sled dem op, som de var. Jeg mindes at have sét en mand, der havde tjent 16 år som soldat, og som havde været med i Frankrig, gå i sin uniform, så længe han levede. Hos drengene var en soldaterhue et attrået stykke, og kunde den partu ikke skaffes, måtte vi i det mindste have en dansk kokarde i kasketten.

En ikke hel ufarlig morskab var at tænde bål. Jeg har således engang voldet en stor hedebrand, heldigvis på vor egen lod.

Hyrden måtte vide tiden, vide, når det var middag. Var han ikke for langt til marks, kunde han hjælpe sig ved at give agt på, når arbejdsfolk, der jo havde klokke, gik hjem fra arbejdet. Var han for langt borte, til at kunne se sligt, måtte han rette sig efter solen; var den på himlen, kunde han til enhver tid på dagen temmelig nær angive, hvad klokken var, han vidste nøje, hvor han havde syd. Solens højde og skyggens længde var hans mærketegn. Men skulde beregningen fuldt ud slå til, måtte han være på sin egen hede, på et fremmed sted var man ikke så sikker i sin opgørelse. Var solen ikke på himlen, havde vi det på følelsen. Vi vidste, når vi havde drevet hjemmefra, gjorde så et overslag over, hvor mange timer vi kunde have været borte og det slog nogenledes til. Skønt der var hugorme og andet kryb i overflod på heden, gik vi tit med bare fødder og bare ben derude. Det var så sin sag; thi benene blev forrevne af lyngen og ikke sjælden stak vi fødderne til blods på lyngstilkkerne; værst var det naturligvis, hvor lyngen var bleven slået, thi der sad alle de spidse stilke i bunden og sårede fødderne. Slemt var det også, hvor der var fuldt af kællingtand (*genista*), som kom frem i mængde, hvor lyngen var afslået. Deres torne satte sig fast i fødderne, og enden derpå blev tit en bullen fod, som kuredes ved et omslag af frisk kogødning, mens bullenskab, når den var moden, blev skåren op med faders ragekniv. Så fik jeg nogle dage en sok på, og sålænge jeg ikke kunde sætte foden til, humpede jeg afsted på et ben og

en stok. I sådanne tider kneb det med at følge fårene. I regnvejr var bunden ikke så ru og skarp ude på heden. Dage fulde af regn og slud var der jo også. Vi smøgede da bukserne så højt op, vi formåede, så kunde de ikke blive våde nedenom. For at væрге mig lidt mod regnen, bandt jeg et hestedækken ved hjælp af en simesnor om halsen, således at en flig af det som slag faldt udenover den store ende af det ned over ryggen. Vi sang, når det regnede, eller når det lige var hørt op; hyrdevisen:

ræ'n ræ'n ru'se
det sér så gråt i sky,

er kendt viden om. Jo, vi sang når det regnede. Måske var det for at opfriske modet; thi at være våd til skindet er just ikke behageligt. Når regnen, et tordenskyll f. eks., hørte op, sang vi atter, det er naturligt, vi sang omkaps med fuglene, omkaps med de altid kvidrende lærker. Vi søgte ly for den værste skylle under en sandbrink, en bakke, eller i et hyrdehus, vi selv havde bygget os. Men som oftest fik vi at tage, hvad det gav. Det var en af hyrdens adspredelser at bygge et hus. Først blev der gravet et ikke ret dybt firkantet hul med indgang fra en af siderne. Så omsatte vi hullet med en mur af „sajer“, græstørv. Taget blev dannet af „slyd“, grenender med græstørv over, dermed var slottet færdigt. Jeg sagde, at vi sang, når det regnede, ja, det gjorde vi, men det forstår sig jo da, at når det regnede dag ud og dag ind, når det var en „synkvand“ fra morgen til aften, en „aftensvand“, ja, så kunde det blive grumme småt med humøret, sangen forstummede.

Er vejret trist og vådt,
og modet bankerot,

da slipper alle tidsbestemmelser op. Jeg mindes, at jeg en sådan trang dag ikke kunde regne ud, om det var formiddag eller eftermiddag.

Af og til bragte små begivenheder afveksling i det ensformige hyrdeliv. Jeg fandt en sommer en bisværme på heden. Hurtig løb jeg hjem at fortælle min lykke og var rask tilbage for at se efter fårene — og bierne. De var heldigvis i god behold. En af mine brødre kom bag-efter med en kube og „stokkede“ dem, og han bragte desuden flere „mellemmader“ og en flaske øl. Hele dagen skulde jeg blive på heden og passe bierne. De kunde først bringes hjem ved aftentide. Det var en festdag, såmange stykker brød, og et med sød ost på, og en flaske øl, så højt plejede jeg ikke at leve til dagligt brug, den mad kunde række flere dage. Så måtte jeg have et hus at spise den i, og jeg begyndte ufortøvet. Der skulde en løngang føre ind dertil. Men da den var færdig, og jeg til prøve vilde krybe igennem den, sad jeg fast og var nær bleven der. Derved led min glæde jo et lille skår, men bierne havde jeg jo dog.

Tiden blev tit lang og tung på heden, tungest søndag eftermiddag, især når der var kommet fremmede, inden jeg drog hjemmefra. Ofte var jeg tørstig, drikke havde vi aldrig med, så gik jeg til mosepytterne, hvor vandet var ophedet af solen, smagte vammelt, moset og råddent. Undertiden var der ikke en dråbe vand at få i nærheden, spyttet blev til hvidt skum, tungen klæbede til ganen, og egj var tør langt ned i halsen. Da ønskede jeg en kummedlfu af kærnemælk, den var kvægende at drikke, men smagte dårlig til grød. Efterhånden som tørsten plagede stærkere, slog jeg af på mine fordringer, så vilde jeg

nøjes med en tår øl, tilsidst syntes jeg, at en tår vand vilde være en herlighed. Den kunde jeg heller ikke få. Men også slige dage fik, som så mange andre, ende, og aftenen kom med mad og drikke, natten med søvn og hvile. Mellemmaden, vi havde med, kunde vi sjælden gemme. Jeg har tit begyndt at spise min mad, mens jeg drev fårene ud af stien, eller straks såsnart jeg havde nået heden; men traf jeg sammen med andre drenge, kunde jeg ganske vist også glemme helt at spise.

Til fårenes tugt havde vi en pisk, men til kreaturerne en „herkjæp“ eller „hjøwerkjæp“, det var en egekæp med en selvgroet klunt eller et skaft med et lille hoved på, en slags kølle, der dog ikke måtte være for stor, skaftet kunde være omtrent en alen langt, hovedet blev spækket med islåede søm for at gøre det tungt, eller der hældtes smeltet bly i de huller, der fandtes i det. Var der så en misdæder blandt kreaturerne, der skulde tugtes, blev det jaget ind mellem tvende eller fire hyrder, der hver fra sin side søgte at ramme det med kæppen, det kaldtes „mellskræp“, og dyrene frygtede det, hvad der kunde være grund til; thi hyrderne plejede at ramme sikkert, og kastekæppene slog hårdt, af og til blev der slået et horn af.

Hyrdelivet gjorde os dovne. Når jeg kom hjem med fårene lidt før middag, kunde det træffe, at jeg skulde hente de tøjrede unghøveder hjem. Det vilde jeg nødig, så mukkede jeg, fordi det ikke hørte til min bestilling. Længe var jeg om det, skønt jeg var en stor dreng, forstod jeg endnu ikke ret at rinke tøjret op, så fik jeg det for kort, det kunde ikke nå, når jeg skulde koble flokken sammen. Så blev jeg gal i hovedet og pryglede kreaturerne,

men så blev de på deres side gale i hovedet og var ikke til at drive af stedet, eller de splittede og skilte tøjrene for mig. Jeg måtte give tabt, være tålmodig, lempe mig frem med det gode. En anden hyrde passede 17 får og to stude, han var så stor, at han kunde slå lyng som en karl og måtte vel i det hele næsten have kunnet gøre karls arbejde. Nu var han så doven, at han daglig red til og fra heden på en af studene, han havde gjort „ridetam“.

Hyrdernes bedste øje er kniv og pisk. I lange tider stod min hu til at få en pisk som svinedrivernes, sikke knald den kunde slå! Efter regn kunde jeg forresten med den, jeg havde, slå skrald som bøsseskud, men svinedrivernes var dog bedre. Jeg lærte efterhånden selv at lave smækken af tre strenge, der igen hver især var snoede af to, og jeg kunde gøre det ligeså smukt som nogen rebslager, og så var der endda den fordel derved, at jeg kunde lave piskesmækken så svær og så lang, som jeg selv vilde. Den havde i regelen en eller to tykke steder, „kalve“; langsomt gik arbejdet og tit blev det gjort om. Også „kneblede“ jeg smækken af fire snoede reb. Hampen fik jeg ved at trevle nyt reb op, det stjal jeg fra fader. En af mine kammerater stjal heglet hør fra sin moder og lavede piskesmækker af. Engang solgte jeg to piskesmækker af eget arbejde til en anden hyrde, til værdi af 8 og 4 skilling. Han fik sagerne men blev borte med pengene, så gik jeg en dag over til ham på heden, hvor han vogtede sine kreaturer, og bad ham betale mig, hvad jeg havde tilgode. Han foretrak som adskillige, der er større end ham, at afgøre sagen ved prygl, fik en anden dreng til at hjælpe sig, begge havde de kæppe og

piske, mens jeg var våbenløs. Kampen var ulige, men så vilde de tage mine kreaturer fra mig. Da greb jeg til mine træsko, tog en i hver hånd og gik løs på dem uden at agte deres kæppe og piske og drev dem på flugt. Men da jeg efter vundet slag vendte om, fik den ene af drengene, køberen af mine smækker, sin kniv løst fra knaphullet i vesten. Så indhentede de atter mig, og der stod vi ligeoverfor hinanden som to hanekyllinger, jeg svingede træskoene, han huggede i dem med kniven, jeg uden at turde vove at slå til, han uden at turde vove at såre mig. Omsider gik vi jo fra hverandre, prygl fik jeg ikke, men rigtignok heller ikke penge. De fattige koner i den nærmeste by plejede at hente lyng fra heden, lov dertil havde de vel igrunnen aldrig haft, men lyng var der nok af, og de tog, hvad de vilde. Men kom den sommer, slaget havde stået, en fattig kone efter et knippe lyng på det hedestykke, den dreng vogtede, greb han hende, ruskede hende og jog hende bort.

En lille fortjeneste havde jeg ved at ruske rævlingeris (rankerne af *empetrum nigrum*) til en gammel limebinder. Det gav dog ikke synderligt. Bedre var det at „ringe klyne“, stable tørv, og i nogle somre ringede jeg de klyne, som mine ældste brødre strøg til salg. Mosejord havde vi nok af, og fader undte dem en lille bi-fortjeneste, idet han hvert år gav dem lov til at stryge 10 eller 20,000 for dem selv. Men endnu bedre lønnede det sig, når jeg kunde gøre akkord med moder om at samle æg, slå mus ihjel mod en bestemt godtgørelse af 1 skill. for snesen af æg og stykket af mus. Musene var det værst for, de blev forfulgte allevegne, i stuerne, kamrè, gamle sengesteder, ja selv i bagerovnen. Jeg

fangede i fælder af teglsten. Et år gjorde moder en dyr akkord med mig, hun lovede mig 4 skill. for hvert lam, som levede. Det år tjente jeg, thi der blev født mange lam. For den vundne sum blev der købt et ur, et rigtig stort et. Tiden gik op, og mine forældre tillod det, især da mine voksne brødre stod med mig, og jeg selv havde fortjent pengene, jeg var vel den gang 12—13 år gammel.

Hermed slutter jeg da fortællingen om mit hyrdeliv.
